

Holistički pristupi ekonomskoj nejednakosti mladih

Podgorica, Decembar 2023.

Predlog praktične politike: Holistički pristupi ekonomskoj nejednakosti mladih

Autorka: Aleksandra Gligorović

Urednica: Aida Perović

Dizajn i štampa: Fotografika DOO

Tiraž: 500

Podgorica, decembar 2023.

Izdavač: NVO Prima

Radosava Burića 2/14, stan 3, Podgorica, Crna Gora

www.nvoprime.org

Ova publikacija je izrađena kao dio projekta WB & Turkey for EmploYouth, finansiranim od strane Evropske unije. Projekat implementiraju Fondacija Ana i Vlade Divac iz Srbije, NVO Prima iz Crne Gore, Partners Albanija za promjene i razvoj iz Albanije, Omladinske alijanse Krusevo iz Sjeverne Makedonije i Fondacija volontera u zajednici TOG iz Turske.

Ovaj dokument je kreiran uz finansijsku podršku Evropske unije i ko-finansiran od strane Vlade Crne Gore, Ministarstva javne uprave. Sadržaj ovog dokumenta je isključiva odgovornost NVO Prima i ni u kom slučaju se ne može smatrati odrazom stavova Evropske unije.

SADRŽAJ

Rezime	4
Okvir nacionalne politike	6
Ekonomsko učešće mladih.....	8
Zašto je sada ključno vrijeme da se riješi ovaj problem	10
Zaključci i preporuke	11
Moramo da radimo zajedno.....	14

Rezime

Od 2016. godine, NVO Prima je pažljivo pratila poziciju mladih kao dio aktivnosti implementiranih pod regionalnom CSO mrežom, omladinski fondovi za Zapadni Balkan i Tursku (Youth Banks Hub for the Western Balkans and Turkey – YBH4WBT Network). Glavni fokus je bio na podatke vezane za mlade i da bi imali strukturisan monitoring sistem baziran na dokazima, Indeks učešća mladih (YPI) je napravljen od strane mreže, nudeći dragocjene uvide u učešće mladih ljudi u društvu. Ovaj indeks se detaljno bavi njihovim učešćem u procesima donošenja odluka, njihovom integracijom u tržište rada i njihovim učešćem u različitim socijalnim sferama.

Indeks učešća mladih godinama služi kao alatka koja omogućava dublje razumijevanje, procjenu i zastupanje za učešće mladih kroz društvene prostore. Indeks daje strukturisani okvir za evaluaciju, informisane procese donošenja odluka i podsticanje tekućih dijaloga, ciljanih ka uvećavanju omladinskog učešća u Crnoj Gori i širem regionalnom kontekstu Zapadnog Balkana i Turske. Indeks je razvijen uz finansijsku podršku Evropske unije i ko-finansiran od strane Vlade Crne Gore, Ministarstva javne uprave, za aktivnosti u Crnoj Gori.

Svake godine, NVO Prima objavljuje monitoring izvještaj i procjenjuje dimenzije učešća kroz selekciju specifičnih indikatora koji pokrivaju tri oblasti.

Politička dimenzija procjenjuje učešće mladih ljudi u političkim procesima, uključujući njihov pristup vladinim informacijama, učešće u procesima Skupštine, uključenje u opštinske aktivnosti, angažovanje u omladinskim mrežama i prilike za političke leaderske uloge.

Ekonomska dimenzija procjenjuje obim uključenosti ili isključenosti mladih ljudi sa tržišta rada, obuhvatajući njihov nivo aktivnosti, status zapošljenja i prilike za samo-zapošljenje.

Posljednja, **socijalna dimenzija** istražuje aktivno učešće mladih ljudi u društvenom životu, uzimajući u obzir njihovu integraciju u zajednici kroz formalno i neformalno obrazovanje i indikatore potencijalnih isključivanja kao što su siromaštvo, oslanjanje na sistem socijalne zaštite i vrijeme provedeno u zatvoru.

Nakon višegodišnjeg kontinuiranog prikupljanja i analize podataka, tim NVO Prima je došao do razumijevanja **kompleksne prirode sveukupnog učešća mladih**, ali i važnije, do prirode ekonomske nejednakosti mladih u Crnoj Gori.

Nalazi do kojih smo došle naglašavaju **hitnu potrebu za holističnim pristupom, koji ne samo da rješava simptome ekonomskog dispariteta na površinskom nivou već i duboko zalazi u korijene problema koji utiču na ovaj ciklus nedostataka među mladim ljudima.**

Izazovi sa kojima se suočavaju mladi u Crnoj Gori su povezani, u rasponu od nejednakosti u obrazovanju i ograničenog pristupa kvalitetnim poslovima do sistemskih prepreka u pristupanju finansijskim resursima i preduzetničkim prilikama.

Za rješavanje ovih kompleksnosti, imperativno je da politike i intervencije nisu izolovane, već da su međusobno povezane, osiguravajući da su rješenja višestrana kao što su i sami izazovi. Ovo znači **investiranje u obimne programe obrazovanja i obuka koji opremaju mlade ljude sa vještinama potrebnim za modernu radnu snagu, dok istovremeno stvaraju puteve ka preduzetništvu i inovacijama.**

Ovo zahtijeva uklanjanje sistemskih barijera koje ometaju pristup finansijskim resursima i implementaciju mjera podrške koji ohrabruju učešće mladih u ekonomskom životu.

Takođe, naš pristup mora biti inkluzivan, prepoznavajući različite potrebe i izazove sa kojima se suočavaju mladi ljudi iz različitih sredina. Ovo zahtijeva ciljanu podršku marginalizovanim grupama ali koja takođe osigurava da **svi mladi ljudi, bez obzira na njihov socio-ekonomski status, etničko porijeklo ili rod, imaju priliku da uspiju.**

Gajenjem ekosistema podrške koji njeguje talenat i ambiciju, možemo otključati puni potencijal naše omladine, vodeći ekonomski i društveni napredak.

U zaključku, uvidi nađeni od strane tima NVO Prima iz opširnog prikupljanja podataka naglašavaju kritičnu potrebu za holistični pristup rješavanju ekonomske nejednakosti među mladima u Crnoj Gori. Rješavanjem isprepletenih izazova kroz obimne, inkluzivne politike i intervencije, možemo popločati put za pravedniju budućnost, gdje svaka mlada osoba ima šansu da napreduje i doprinosi napretku našeg društva.

Okvir nacionalne politike

Zakonski okvir koji određuje omladinsku politiku i ekonomsko pozicioniranje mladih ljudi u Crnoj Gori je sveobuhvatan i složen, odražavajući široki društveni značaj mladih. Ovdje prednjači Zakon o mladima koji igra ključnu ulogu tako što navodi metode za određivanje i implementiranje omladinske politike, zajedno sa mjerama i aktivnostima usmjerenim ka unapređivanju društvenog statusa mladih i olakšavanju njihovog pristupa raznim uslugama i mogućnostima.

U prošlosti su uloženi značajni naponi da se ovaj zakonski okvir usavrši i proširi, uključujući iniciranje promjena radi daljeg usklađivanja nacionalnog zakona sa evoluirajućim potrebama i evropskim standarima. Prvi Zakon o mladima, usvojen je 2016. ali je nakon par godina implementacije zaključak bio da se mora promijeniti, pa je tako nastao drugi Zakon o mladima, usvojen 2019. godine, koji je postavio temelje za osnivanje omladinskih servisa, reprezentativnog Savjeta mladih na nacionalnom nivou i strateška rješenja za implementiranje omladinskih politika na nacionalnom i lokalnom nivou. Međutim, primjećuje se da specifična pitanja vezana za NEET mlade (mladi koji nisu u sistemu redovnog obrazovanja, radnom odnosu ili obuci) i ranjive grupe mladih nisu direktno riješena ovim Zakonom, što sugerise područje za potencijalno unapređenje.

Pored navedenog zakona, širi strateški i zakonodavni okvir uključuje širok spektar zakona i strategija o dječijoj zaštiti, zdravlju, radu, obrazovanju, krivičnom pravosuđu za maloljetnike, sportu, kulturi, medijima i posebne strategije koje se odnose na zapošljavanje, prava djeteta, mentalno zdravlje i prevenciju zloupotrebe supstanci, između ostalog. Ova dokumenta zajedno čine čvrstu osnovu za rješavanje složenih aspekata blagostanja i ekonomskog angažmana mladih.

Na lokalnom nivou, opštine razvijaju propise i osnivaju organe posvećene mladima, u skladu sa Zakonom o lokalnoj samoupravi. Institucionalni okvir, koji uključuje resorne sekretarijate, savjete mladih i razne pružaoce usluga, trebao bi da obezbijedi kohezivan pristup podržavanju mladih u različitim sektorima društva – ali to u praksi nije slučaj.

Lokalni akcioni planovi za mlade (LAPM) su još jedan kamen temeljac koji služe kao primarni instrumenti za primjenu omladinskih politika na opštinskom nivou, usklađeni sa nacionalnom Strategijom za mlade i njenim Akcionim planom. U teoriji ovi planovi bi trebalo da uključe nalaze istraživanja o potrebama mladih iz opština, povratne informacije od radnih grupa i javnih rasprava, naglašavajući strukturirani pristup sprovođenju politike na lokalnom nivou. U praksi, lokalne opštine kreiraju ta dokumenta u zavisnosti od svojih kapaciteta – ponekad uključujući sve korake kreiranja politika zasnovanih na dokazima, ponekad uključujući brze reakcije na pritisak sa nacionalnog nivoa i stvaranje planova koji uključuju minimum standarda.

Od usvajanja Strategije za mlade za 2017-2023 u septembru 2016. implementacija omladinske politike u Crnoj Gori je doživjela značajne pozitivne pomake, iako ne sveobuhvatne. Vlada ima godišnje izdvojene budžete za podršku CSO u implementiranju omladinskih projekata usklađenih sa Strategijom za mlade. MONSTAT je počeo da objavljuje podatke relevantne za omladinsku populaciju, kako je i propisano Zakonom o mladima. Sve opštine su usvojile Lokalne akcione planove i mreža omladinskih službi je razvijena. Ove inicijative njeguju okruženje pogodno za učešće mladih kroz dodjeljivanje neophodnih resursa, povećanje transparentnosti podataka i podsticanje lokalnog uključivanja. Ovaj podržavajući ekosistem ukazuje na napredak Crne Gore ka poboljšanju učešća mladih u razvijanju politika, angažovanju u zajednici i procesima donošenja odluka. Međutim, primjećuje se da određene grupe mladih ostaju manje uključene zbog specifičnih izazova i nedovoljnog truda da se do njih dopre.

Uprkos ovom napretku, došlo je do zastoja u učešću mladih od 2016. godine. Uočljivi problemi uključuju kašnjenje u usvajanju nove Strategije za mlade posle 2021. godine, što je rezultiralo prazninom u Strategiji tokom većeg dijela 2022. i 2023. i nedostatkom operativnog Savjeta za mlade zbog manjka valjane strategije. Pored toga, fleksibilnost Zakona u pogledu osnivanja lokalnih omladinskih savjeta dovela je do njihovog odsustva u mnogim opštinama. Ova situacija je stvorila vakuum u politici, ometala je koordinaciju napora u vezi sa mladima i rezultirala oskudicom finansijskih sredstava za omladinske aktivnosti, slabeći sektor mladih u cjelini. Odsustvo strukturirane zastupljenosti i učešća mladih u procesima donošenja odluka je takođe bilo zabrinjavajuće. Ovi izazovi ističu potrebu za redovnim ažuriranjem i pregledima strategija za mlade kako bi se prilagodile promjenljivim potrebama i obezbijedile efikasnu koordinaciju i sprovođenje inicijativa u vezi sa mladima.

Ukratko, crnogorski pravni i strateški okviri za omladinsku politiku i ekonomsko pozicioniranje mladih se odlikuju svojom sveobuhvatnošću i usklađivanjem sa evropskim standardima, naglašavajući nacionalnu posvećenost poboljšanju života mladih. Međutim, stalna prilagođavanja i poboljšanja, naročito u vezi sa NEET i ranjivim grupama, su od suštinskog značaja za rješavanje svih aspekata potreba i potencijala mladih.

Ekonomsko učešće mladih

Nakon 8 godina praćenja situacije u kojoj su mladi, zaključili smo da se Crna Gora, kao i mnoge druge zemlje, bori sa upornim ekonomskim disparitetima koji nesrazmjerno utiču na populaciju mladih. Faktori kao što su neadekvatne mogućnosti zapošljavanja, nejednaka raspodjela resursa i socio-ekonomske barijere usporavaju socio-ekonomsku mobilnost mladih ljudi, nastavljajući ciklus nejednakosti i isključenosti. U potrazi za inkluzivnim i održivim razvojem, bavljenje ekonomskom marginalizacijom crnogorske omladine je od vitalnog značaja.

Ekonomska nejednakost među mladima u Crnoj Gori predstavlja širok izazov koji zahtijeva sveobuhvatne i holistične pristupe za djelotvornu rezoluciju. Važno je istražiti i zalagati se za takve pristupe rješeljima gorućih pitanja ekonomske nejednakosti mladih u Crnoj Gori.

Podaci o ekonomskom učešću mladih za 2022. godinu otkrivaju značajne izazove sa kojima se suočavaju mladi ljudi u smislu ekonomskog učešća, uključujući visoke stope nezaposlenosti, NEET i dugoročne nezaposlenosti, zajedno sa niskim stopama učešća u radnoj snazi i zapošljenju.

Tabela ekonomskog učešća mladih za 2022.

Indikator	Podatak	Žensko	Muško
Stopa NEET	23%	22%	25%
Stopa nezapošljenosti mladih	25%	22%	29%
Stopa dugoročne nezapošljenosti mladih	14%	12%	16%
Stopa učešća mladih u radnoj snazi	55%	51%	59%
Stopa zapošljenosti mladih	41%	40%	42%
Stopa mladih ljudi koji su započeli svoj biznis uz finansijsku podršku države	Bez podataka	Bez podataka	Bez podataka
Samozapošljeni mladi ljudi	8%	6%	10%

Iz podataka možemo vidjeti da je stopa NEET (ne u obrazovanju, radnom odnosu ili obuci) u 2022. godini iznosila 23% uz nešto nižu stopu za žene (22%) u poređenju sa muškarcima (25%). Ova visoka stopa ukazuje da je značajan dio populacije mladih isključen sa tržišta rada i iz obrazovnih mogućnosti, što je kritično pitanje jer predstavlja gubitak potencijalnog ekonomskog i društvenog doprinosa društvu.

Stopa nezapošljenosti mladih je iznosila 25%, što je poprilično visoko, a upozorava da četvrtina omladinske radne snage aktivno traži, ali ne može da nađe posao. Stopa je veća kod mladića (29%) nego kod djevojaka (22%) što ukazuje na rodne razlike u dostupnosti posla ili efikasnost traženja posla na omladinskom tržištu rada.

Stopa dugoročne nezapošljenosti mladih bila je 14%, a muškarci su se suočili sa višom stopom (16%) u poređenju sa mladima ženama (12%). Ovo sugerije da ne samo da je mladima teško da nađu posao, već i da značajan dio ostaje nezapošljen na duži period, što može dovesti do obeshrabrenja i isključenja sa tržišta rada.

Stopa učešća mladih u radnoj snazi bila je 55%, što ukazuje da nešto više od polovine omladine ili radi ili aktivno traži posao. Stopa je veća za mladiće (59%) nego za djevojke (51%), što bi moglo odražavati kulturološke, društvene ili ekonomske faktore koji utiču na učešće djevojaka na tržištu rada.

Stopa zapošljenosti mladih iznosila je 41%, sa malom razlikom između mladih muškog (42%) i ženskog pola (40%). Ova niska stopa znači da značajan dio mlade radne snage nije u mogućnosti da obezbijedi zapošljenje, ističući izazove sa kojima se ova populacija suočava prilikom ulaska na tržište rada.

Nema podataka o mladim preduzetnicima/cama koji započinju posao uz državnu finansijsku podršku, što može ukazati na nedostatak u politici ili prikupljanju podataka o omladinskom preduzetništvu. Stopa samozapošljavanja među mladim ljudima je 8%, sa većim procentom muškaraca (10%) nego žena (6%) koji su samozapošljeni. Ovo sugerije da mali, ali značajan udio mladih, stvara sopstvene mogućnosti za zapošljavanje, iako postoje rodni dispariteti.

Postoji jasna potreba za ciljanim intervencijama za poboljšanje ekonomskog položaja mladih, uključujući poboljšanje pristupa obrazovanju i obukama, podršku omladinskom preduzetništvu i sprovođenje politika koje ciljaju na povećanje zapošljavanja mladih i učešća u radnoj snazi. Pored toga, rješavanje rodni dispariteta evidentnih u podacima trebalo bi da bude ključno razmatranje u osmišljanju i sprovođenju ovih intervencija.

Hitnost rješavanja ekonomske nejednakosti mladih u Crnoj Gori je podvučena svojim širokim posljedicama po društvenu koheziju, ekonomski rast i međugeneracijsku (ne)jednakost. S obzirom na to da značajan dio populacije Crne Gore čine mladi ljudi, neuspjeh u rješavanju njihovih problema sa ekonomskim obespravljanjem rizikuje da ugrozi dugoročni prosperitet i stabilnost zemlje. Štaviše, usred globalnih izazova koji se razvijaju, kao što su tehnološki poremećaji i klimatske promjene, osnaživanje crnogorske omladine da smisleno učestvuje u ekonomiji je ključno za njegovanje inovativnosti, otpornosti i konkurentnosti.

Važno je istražiti moguće uzroke ekonomske nejednakosti mladih u Crnoj Gori, ocijeniti njen uticaj na različite segmente omladine, redovno pregledati ranije pristupe rješavanju problema i identifikovati preostale izazove sa ciljem da se informiše politički diskurs i katalizuje intenzivna akcija ka pravednijoj i inkluzivnijoj budućnosti za crnogorsku omladinu.

Zašto je sada ključno vrijeme da se riješi ovaj problem?

Bavljenje ovom temom i povezanim izazovima danas je imperativ zbog nekoliko važnih razloga. Prvo, ekonomski i društveni pejzaži prolaze kroz brze transformacije, vođene tehnološkim napretkom, globalizacijom i promjenljivim zahtjevima tržišta rada. Ove mjere predstavljaju i mogućnosti i prepreke za mlade, ističući hitnost suočavanja sa ekonomskom nejednakošću mladih kako bi se osiguralo da oni ne budu zapostavljeni.

Drugo, trenutni period je obilježen sve većom sviješću i posvećenošću socijalnoj pravdi i pravičnosti na globalnom nivou. Postoji rastući konsenzus da rješavanje nejednakosti nije samo moralni imperativ već i od suštinskog značaja za održivi razvoj i društvenu koheziju. Fokusirajući se na ekonomske nejednakosti mladih, usklađujemo se sa ovim širim ciljevima, koristeći se zamahom za sprovođenje značajnih problema.

Štaviše, uticaj nedavnih globalnih izazova, naročito COVID-19 pandemije, povećala je postojeće disparitete, nesrazmjerno pogađajući mlade ljude. Ovo je naglasilo ranjivost u našim ekonomskim i društvenim sistemima, otkrivajući hitnu potrebu za holističkim i proaktivnim pristupom zaštiti budućnosti mladih.

Takođe, prepoznato je da je ulaganje u mlade ulaganje u budućnost. Osnaživanje mladih pojedinaca sa vještinama, resursima i mogućnostima za ekonomski uspjeh je ključno za podsticanje inovacija, ekonomskog rasta i rješavanje budućih izazova. Današnji napori da se izborimo protiv ekonomske nejednakosti će postaviti temelje za dinamičniju, inkluzivniju i otporniju ekonomiju.

Na kraju, postoji prilika da se iskoristi energija, kreativnost i potencijal samih mladih ljudi. Njihovim angažovanjem u projektovanju i implementaciji rješenja, ne samo da se bavimo bitnim izazovima pred kojima stoje, već ih i osnažujemo kao pokretače promjena, sposobnih da oblikuju pravedniju i prosperitetniju budućnost.

Trenutni period nudi jedinstven spoj izazova i mogućnosti koje naglašavaju važnost rješavanja pitanja ekonomske nejednakosti mladih. Ako sada preduzmemo akciju, možemo osigurati da mladi ljudi budu opremljeni vještinama za navigaciju kroz složenost savremenog svijeta, da doprinose društvenom napretku i ostvare svoj puni potencijal.

Zaključci i preporuke

Holistički pristup je od suštinskog značaja za efikasno rješavanje problema ekonomske nejednakosti mladih u Crnoj Gori.

Umjesto usvajanja izolovanih intervencija ili pojedinačnih formi, holistički pristupi prepoznaju međusobnu povezanost različitih faktora koji doprinose nejednakosti i nastoje da ih sveobuhvatno riješe.

Integracijom ekonomskih, društvenih i institucionalnih dimenzija, holističke strategije treba da imaju za cilj stvaranje povoljnog okruženja u kojem svi mladi ljudi imaju jednake mogućnosti da ostvare svoj potencijal i doprinesu društvu. Neki od predloga koji bi se mogli uzeti u obzir su:

1. Poboljšanje pristupa kvalitetnom obrazovanju i obuci

Osigurati mladim ljudima pristup kvalitetnom obrazovanju i stručnoj obuci, koji odgovaraju zahtjevima savremene radne snage. Ovo podrazumijeva reviziju obrazovnih programa kako bi se uključile vještine za digitalno doba, preduzetništvo i zelena radna mjesta, pripremajući tako mlade za nove mogućnosti zapošljavanja.

2. Promovisanje kulturnih i kreativnih programa za razvoj mladih

Podrška razvoju kulturnih i kreativnih programa je od suštinskog značaja za njegovanje sredine u kojoj mladi ljudi mogu da istražuju i njeguju svoja interesovanja, talente i kreativnost. Inicijative kao što su umjetničke radionice, časovi muzike, pozorišne grupe i laboratorije za digitalno stvaranje, ne samo da obezbjeđuju prostor za mlade pojedince/ke da se bave aktivnostima koje ih in tenzivno zanimaju, ali i doprinose razvoju vještina, kritičkom mišljenju i ličnom rastu. Širenjem svojih horizonata kroz izlaganje različitim kulturološkim iskustvima, mladi mogu steći dublje razumijevanje svijeta oko sebe, poboljšati svoju socijalnu i emocionalnu inteligenciju i njegovati osjećaj identiteta i pripadnost zajednici. Podsticanje učešća u kulturnim i kreativnim aktivnostima stoga može igrati ključnu ulogu u holističkom razvoju mladih, pripremajući ih za lični i profesionalni uspjeh na globalnom nivou međusobno povezanog svijeta.

3. Podsticanje omladinskog preduzetništva i samozapošljavanja

Podsticanje mladih preduzetnika/ca kroz finansijsku podršku, programe mentorstva i poslovne inkubatore se može pozabaviti visokom nezapošljenošću mladih. Vlada i privatni sektor treba da sarađuju kako bi obezbijedili resurse i stvorili ekosistem podrške za mlade vlasnike i vlasnice preduzeća.

4. Poboljšanje podataka o tržištu rada mladih i transparentnost istih

Redovno prikupljanje, analiza i objavljivanje podataka fokusiranih na trendove zapošljavanja mladih omogućit će bolje kreiranje politika. Ovo uključuje detaljnu statistiku o NEET stopi, nezapošljenosti mladih i samozapošljavanju, koja bi bila raščlanjena po polu i regionu, kako bi se riješile specifične prepreke.

5. Promovisanje inkluzivnih politika za marginalizovane mlade

Posebna pažnja se mora posvetiti marginalizovanim grupama među mladima, kao npr. onima iz porodica sa niskim primanjima, etničkim manjinama i mladima iz ruralnih područja. Politike treba da osiguraju da ove grupe imaju jednak pristup obrazovanju, zapošljavanju i mogućnostima za preduzetništvo.

6. Olakšavanje prelaska sa obrazovanja na zapošljenje

Implementirati programe koji premošćuju jaz između obrazovanja i tržišta rada, kao što su stažiranje, radna praksa i mogućnosti praćenja poslova, sa posebnim fokusom na sektore sa visokim potencijalom zapošljavanja. Podržati razvoj volonterske infrastrukture.

7. Njegovanje učenja tokom cijelog života i investiranje u različite programe

Promovisati koncept učenja tokom cijelog života kako bi se osiguralo da se mladi ljudi mogu razvijati ali i kontinuirano prilagođavati promjenljivim zahtjevima tržišta rada. Ovo uključuje pristup programima učenja za odrasle i online platforme za razvoj vještina.

8. Proširenje i obezbjeđenje održivog finansiranja za socijalnu zaštitu i servise podrške

Unaprijediti sisteme socijalne zaštite kako bi se pružila ciljana podrška ugroženim mladim ljudima, uključujući finansijsku pomoć, savjetovanje i pristup zdravstvenoj zaštiti, kako bi se ublažio rizik od ekonomske isključenosti. Fokusirati se na jačanje usluga baziranih u zajednici i vršnjačkoj podršci, razvoj omladinskog rada, naročito terenski omladinski rad.

9. Značajno uključiti mlade u procese kreiranja politika na svim nivoima

Stvoriti mehanizme za značajno učešće mladih u donošenju odluka na svim nivoima. Ovo uključuje osnivanje lokalnih omladinskih savjeta i foruma koji dozvoljavaju da mladi ljudi izraze svoju zabrinutost i doprinesu razvoju politika koje utiču na njihove živote.

10. Promovisanje rodne ravnopravnosti u formalnom i neformalnom učenju i ekonomskim prilikama

Promovisanje rodne ravnopravnosti u okruženjima formalnog obrazovanja i neformalnog učenja, kao i u ekonomskim prilikama, od suštinskog je značaja za

postizanje fer i inkluzivnih društava. Ako želimo da podržimo dječake i djevojčice, mladiće i djevojke, moramo da obezbijedimo više prilagođenih mogućnosti i takođe treba da riješimo rodne disparitete na tržištu rada uvođenjem jednake plate za jednak rad, borbom protiv diskriminacije i podržavanjem sektora u kojima su žene nedovoljno zastupljene.

11. Poboljšanje digitalne pismenosti i pristupa

Kako digitalna ekonomija raste, obezbjeđivanje potrebnih digitalnih vještina i pristupa tehnologiji mladim ljudima je od ključnog značaja za njihovo ekonomsko učešće. Ovo uključuje obezbjeđivanje pristupa internetu i i programa digitalne obuke širom zemlje.

12. Podržavanje mentalnog zdravlja i dobrobiti mladih

Prepoznati uticaj ekonomske nejednakosti na mentalno zdravlje i obezbijediti sveobuhvatne sisteme podrške, uključujući savjetovanje i programe o mentalnom zdravlju, da bi se podržala dobrobit mladih.

13. Jačanje lokalne akcije i angažovanja opština

Oснаžiti lokalne samouprave da efektivno razvijaju i sprovode politike orijentisane ka mladima. To uključuje obezbjeđivanje opština sa neophodnim resursima, obukama i podrškom za kreiranje lokalnih akcionih planova, koji su istinski odgovarajući potrebama mladih u svojim zajednicama.

14. Podsticanje javno-privatnih partnerstava za zapošljavanje mladih

Podsticati saradnju između Vlade, privatnog sektora i civilnog društva kako bi se razvila inovativna rješenja za mogućnosti zapošljavanja i obučavanja mladih.

15. Uspostavljanje i implementiranje sveobuhvatnih zakonskih i strateških okvira

Da bismo se pozabavili osnovnim uzrocima ekonomske nejednakosti mladih, imperativ je da imaju snažan pravni i strateški okvir koji ne samo da priznaje postojanje NEET mladih npr., već pruža i specifične politike usmjerene na njihovu inkluziju. Ovo zahtijeva ažuriranje postojećih zakona i strategija kako bi se bolje odrazile potrebe ranjivih grupa mladih i obezbijedilo usklađivanje ovih okvira sa evropskim standardima i najboljom praksom.

16. Redovno nadgledanje i evaluiranje politika za mlade

Implementirati snažan mehanizam za monitoring i evaluaciju efikasnosti omladinskih politika i programa. Ovo će osigurati da intervencije odgovaraju na promjenljive potrebe i okolnosti i da doprinose stalnom poboljšanju.

Moramo da radimo zajedno

Treba napomenuti da rad na ekonomskoj nejednakosti mladih obuhvata širok niz ključnih aktera i zainteresovanih strana, od kojih svaka igra važnu ulogu za formulisanje i sprovođenje djelotvornih rješenja.

Organi vlasti, kako na nacionalnom tako i na lokalnom nivou, su primarni akteri odgovorni za kreiranje i sprovođenje politika i zakona koji se bave ekonomskom nejednakošću među mladima.

Nevladine organizacije (NVO) i druge **organizacije civilnog društva (CSO)** služe kao ključne posrednice, zalažući se za prava mladih, pružanje usluga podrške i osiguravanje da se glasovi mladih ljudi čuju i uzimaju u obzir u procesima kreiranja politika.

Privatni sektor takođe igra značajnu ulogu nuđenjem mogućnosti zapošljavanja, stažiranja i radne prakse (kod zanatlijskih zanimanja i onih za koje je potrebno visoko obrazovanje) koje mogu poboljšati ekonomsko učešće mladih.

Obrazovne institucije, uključujući škole i univerzitete, su fundamentalne u opremanju mladih ljudi neophodnim vještinama i znanjima za tržište rada.

Pored toga, **međunarodne organizacije i donatori** doprinose nuđenjem finansijske podrške, stručnosti i najbolje globalne prakse u razvijanju omladinske politike.

Sami mladi su ključni akteri, ne samo kao korisnici politika i programa usmjerenih na smanjenje ekonomskih nejednakosti, već i kao aktivni učesnici u oblikovanju rješenja koja utiču na njihov život. Konačno, roditelji i porodice, kao primarni sistemi podrške, zajedno sa zajednicama, imaju stečeno pravo na zainteresovanost za stvaranje povoljnog okruženja za ekonomsko osnaživanje mladih ljudi.

Rješavanje ekonomske nejednakosti mladih zahtijeva zajednički napor svih gore pomenutih zainteresovanih strana, sa jasnim fokusom na implementaciju holističkih i inkluzivnih strategija. Važnost ovog pitanja ne može biti precijenjena, jer utiče ne samo na sadašnje blagostanje i buduće izgled mladih ljudi, nego i na širi društveno-ekonomski razvoj i stabilnost društva.

Oснаživanje mladih ljudi danas će ih opremiti alatima za prevazilaženje ekonomskih izazova, doprinijeti inovacijama i ekonomskom rastu i voditi ka pozitivnim društvenim promjenama. Dakle, naša kolektivna podrška holističkim pristupima ekonomskoj nejednakosti mladih nije samo ulaganje u mlade danas, već takođe osnova za inkluzivnije, dinamičnije i otpornije društvo sutra.

Podržavajući sveobuhvatna rješenja koja podstiču obrazovanje, zapošljavanje, preduzetništvo i aktivno učešće, možemo izgraditi pravedniju i prosperitetniju budućnost za svu omladinu.

